

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук,
професора Хавронюка Миколи Івановича
на дисертацію Демчука Павла Володимировича на тему:
«Законність як елемент принципу верховенства
права у кримінальному праві» на здобуття ступеня
доктора філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження обумовлена розвитком права в Україні в контексті європейської інтеграції, адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, зближення української правової доктрини із європейською та остаточної відмови від радянського погляду на так звану соціалістичну законність і принцип соціалістичної законності. Цей принцип у радянській державі вважався основним серед всіх декларованих нею засад права, а його змістом було суворе і неухильне дотримання усіма суб'єктами правових відносин букви закону, і не лише закону, а й будь-якого підзаконного акту. При цьому правом визнавалась зведена в акти законодавства воля панівних класів, а насправді – верхівки панівної політичної партії.

У Доповіді «Верховенство права» Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) (Венеція, 11–12.03.2016) вказано з цього приводу: «Класичний марксистський підхід засновано на ідеї відмирання держави, а відтак – і права, що походить від неї. Добре відомо, що практика радянської системи призвела, навпаки, до гіпертрофії [ролі] держави... Окрім особливої ролі генерального обвинувача («прокуратора»), ще мало бути збережене «точне виконання законів». Тут не було загальної концепції верховенства права, а було набагато вужче поняття точного виконання законів, засноване на дуже позитивістському підході. Це не давало можливості вийти за межі першої стадії з'ясування сутності понять «верховенство права», «верховенство закону» чи «владарювання за законом». Таке розуміння все ще може підтримуватися практикою і унеможлиблювати розвиток значно об'ємнішого окреслення чіткої сутності верховенства права; за такого розуміння право сприймається набагато швидше як інструмент влади, ніж як цінність, яку не можна порушувати. Іншими словами, цінності верховенства права – особливо в країнах нових демократій – все ще потребують «седиментації», себто вони мають стати частиною щоденної практики».

У доктрині є чимало досліджень, присвячених проблемі законності у кримінальному праві і значенню верховенства права для кримінального права. Водночас законність, як правило, розглядається відірвано від верховенства права, а

їх взаємний зв'язок часто ігнорується. Дисертаційне дослідження П.В. Демчука дозволяє під новим кутом розглянути ці проблеми.

Актуальність заявленої тематики підкреслюється також виконанням дисертаційного дослідження відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка на 2019-2021 роки «Теоретико-прикладні проблеми кримінального законодавства України» (номер державної реєстрації 0119U002406) та 2021-2023 роки «Сучасні теоретико-правові проблеми реформування кримінального законодавства України» (номер державної реєстрації 0122U002433).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень.

Дисертаційне дослідження є першим в Україні комплексним дослідженням законності як елемента принципу верховенства права у кримінальному праві. Це дозволило виявити їх взаємозв'язок, більш точно оцінити якості законності.

Правильно сформульовано мету і завдання дослідження, в результаті цієї мети досягнуто, завдання успішно виконано.

Результати дисертаційного дослідження, сформульовані у вступі та висновках дисертації, є важливими з теоретичного та практичного поглядів, містять наукову новизну та пропозиції щодо удосконалення і застосування законодавства.

Серед результатів дисертаційного дослідження, які визначають його новизну, особливо виділю такі:

– вперше сформовано алгоритм оцінки визначеності положень Кримінального кодексу (далі – КК) України через: 1) застосування послідовності засобів їх тлумачення; 2) аналізу практики їх застосування; 3) оцінку складності сфери, якої стосуються ці положення; 4) можливості усунення сумнівів у їх застосуванні через звернення за професійною правничою допомогою; 5) оцінку якості використання бланкетної диспозиції;

– вперше визначено комплекс критеріїв, які повинні бути враховані судом при оцінці правомірності застосування кримінального закону за аналогією: 1) чи стосується прогалина поіменованих або непоіменованих ознак складу кримінального правопорушення, підстав та порядку вчинення певних дій судом, що пов'язані із кримінально-правовою кваліфікацією особи, чи із вирішенням інших питань, що пов'язані із кримінальною відповідальністю; 2) яке законодавче положення регулює найбільш подібні питання, що не врегульовані положенням, яке містить прогалину; 3) чи найбільш подібне законодавче положення не суперечить цілям нормативного регулювання положення, яке містить прогалину; 4) чи буде заповнення прогалини судом передбачуваним для особи; 5) чи не погіршують ці дії становища особи;

– вперше запропоновано сукупність умов, за яких тлумачення положення КК України може правомірно змінюватися: 1) закон не містить вичерпного визначення певного поняття або ж надає свободу розсуду для з'ясування його значення;

2) правова позиція, яка була усталеною в застосуванні положень кримінального закону, не відповідає сучасним обставинам її застосування; 3) таке тлумачення не погіршує становища особи;

– набули подальшого розвитку теоретичні положення про забезпечення передбачуваності тлумачення положення КК України при зміні внутрішніх (зміна правової позиції, яка може бути викликана розвитком розуміння правових норм та їх застосування, спрямована на усунення недоліків попередніх ситуацій неправильної інтерпретації певних правових положень) та зовнішніх (розвиток суспільних відносин та зміна міжнародних стандартів у сфері кримінального права) чинників;

– набули подальшого розвитку положення щодо реалізації заборони зворотної дії КК України у випадку визнання неконституційними його положень, а також зворотної дії у випадку зміни актів, до яких відсилає КК України (використання бланкетних диспозицій).

Важливими є висновки дисертації, відповідно до яких:

– до визначення співвідношення законності та верховенства права існує як мінімум п'ять різних підходів: 1) законність є виявом верховенства права у кримінальному праві; 2) верховенство права та законність реалізуються на різних рівнях; 3) принципи верховенства права та законності можуть вступати у суперечність; 4) верховенство права реалізується самостійно через свій кримінально-правовий зміст; 5) реалізація верховенства права здійснюється через окремі принципи, які складають його зміст;

– розвиток принципу законності походить від ідеї обмеження свавілля держави щодо покарання особи та розглядається як концентрований виклад цінностей, який має в своїй основі: 1) згоду на прийняття обмежень, які накладаються кримінальним законом, через використання демократичних процедур у його прийнятті; 2) особисту автономію громадян щодо вибору своєї поведінки з огляду на закони, які визначають кримінально-протиправні дії; 3) обмеження свавілля держави щодо покарання громадян;

– зміст законності як елемента принципу верховенства права визначено з сукупності аргументів: історичний (як розвивалися та зароджувалися вимоги законності у кримінальному праві), доктринальний (яку позицію займають вітчизняні та зарубіжні науковці щодо змісту законності у кримінальному праві і яка з них є найбільш повною), міжнародно-правовий (як нормативні акти міжнародного рівня визначають законність у кримінальному праві та якою є практика їх застосування) та конституційний (як Конституція України врегульовує ці питання і якою є практика Конституційного суду України);

– засобами забезпечення юридичної визначеності є: 1) використання наукового потенціалу щодо підготовки проектів законів; 2) унормування інституту експертизи в законопроектній діяльності Апарату Верховної Ради України з тим, щоб встановити юридичні наслідки надання негативного висновку (зауважень) на законопроект; 3) здійснення правового моніторингу із тим, щоб відстежувати

ефективність положень кримінального закону та причини їх неефективності, та ін.

Дисертаційне дослідження містить низку й інших цікавих та аргументованих положень, пропозицій і рекомендацій.

Наукова обґрунтованість результатів проведених здобувачем досліджень.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження у цілому підтверджується теоретичною та емпіричною базою дослідження і коректною методологією.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали національної судової практики, рішення Конституційного суду України, рішення Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу.

Теоретичну базу дисертації становлять наукові роботи вчених у галузі філософії права, теорії права, кримінального та кримінального процесуального права. При цьому важливо, що під час дослідження використано понад 50 наукових робіт іноземних вчених.

Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження стали такі методи: техніко-юридичного аналізу, історично-правовий, формально-логічний, контент-аналізу, догматичний.

На жаль, автор цим обмежився, не згадавши про застосування таких методів, як антропологічний – при аналізі відповідних положень кримінального закону у їх взаємозв'язку з основоположними правами людини, герменевтичний – при з'ясуванні лексичних значень окремих слів та словосполучень, порівняльно-правовий (компаративний) – при дослідженні подібного у кримінальному законодавстві і праві інших держав.

Відповідно, наукові положення, рекомендації та висновки дисертаційного дослідження є у цілому обґрунтованими та методологічно правильними, такими, що мають системний, комплексний характер та містять наукову новизну.

Зміст та оформлення дисертації.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, до яких входять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (285 найменувань) та двох додатків.

У Розділі 1 – «Теоретико-методологічні засади дослідження законності в кримінальному праві» розглянуто стан дослідження принципу законності у доктрині, генезу розуміння змісту законності у кримінальному праві, а також співвідношення законності та верховенства права.

Розділ 2 – «Зміст законності в кримінальному праві» присвячено визначенню складових законності в кримінальному праві.

Розділ 3 – «Проблеми реалізації законності в кримінальному праві» присвячено дослідженню реалізації законності в кримінальному праві – на рівнях правотворення і правозастосування.

Відтак, план роботи виглядає логічним, хоча йому властиві деякі вади, про що зазначимо нижче.

Оформлення дослідження відповідає встановленим вимогам. Робота виконана грамотною українською мовою, хоча і не без синтаксичних помилок.

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що ці результати можуть бути використані у:

правотворчості – під час проведення експертизи проєктів законів про внесення змін до КК України на предмет визначеності їхніх положень, а також доступності;

правозастосуванні – під час розв'язання проблем тлумачення положень КК України;

науково-дослідній діяльності – під час подальшого дослідження принципів кримінального права;

навчальному процесі – під час викладання дисципліни «Кримінальне право України. Загальна частина», спецкурсів для студентів юридичних спеціальностей, підготовки підручників, посібників, методичних вказівок.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 20 наукових працях: 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у іноземному науковому виданні, 2 статті в інших наукових виданнях України, 13 тез доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Дотримання академічної доброчесності. Академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувача офіційним опонентом не виявлено. Наукові результати співавторів спільних наукових праць у роботі не використано.

Реального або потенційного **конфлікту інтересів** у офіційного опонента ні стосовно здобувача, ні стосовно наукового керівника немає, ми не є близькими особами.

Науковий рівень дисертаційного дослідження з огляду на все вищезазначене є достатньо високим.

Водночас, попри всі згадані позитивні характеристики, дисертаційне дослідження містить певні положення, які викликають **зауваження, а також питання, відповіді на які хотілося би отримати під час публічного захисту.** Зокрема:

1. Предметом дослідження визначено законність як елемент принципу верховенства права у кримінальному праві.

Відповідно, дослідження мало би з опорою на метод дедукції, який передбачає перехід від загального до окремого, початися з визначення поняття й ознак правового принципу взагалі та принципу кримінального права зокрема, класифікації принципів, визначення їх ознак. На цій методологічній основі мало би бути зроблено розмежування між собою суміжних принципів (як-от принцип законності та принцип юридичної визначеності) і доведення того факту, що законність є елементом верховенства права поряд з певними іншими елементами, а, приміром,

юридична визначеність не є таким елементом, оскільки вона є самостійним принципом. Юридична логіка вчить нас, що саме на основі конкретних ознак здійснюється відмежування певного поняття від суміжних.

Проте, дисертація починається з підрозділів, вже в назвах яких міститься суперечність: підрозділ 1.1 дисертації має назву «Стан дослідження *принципу законності...*», а підрозділ 1.2 – «Гене́за розуміння змісту *законності...*». Тому відразу виникає запитання, чи є законність принципом?

У дисертації залишилися без чітких відповідей й інші пов'язані з цим питання:

- що таке правовий принцип?
- що таке принцип кримінального права?
- що таке елемент принципу (це його ознака чи щось інше)?
- що означають слова на с. 229 про те, що елементи верховенства права володіють ознаками принципів
  - з яких ознак власне складається принцип законності?
  - чи слід під «загальними рисами» принципів права (с. 61) та під сукупністю конкретних вимог (с. 63) розуміти саме ознаки принципу права? чи ознаки, риси та вимоги – це щось різне?

2. Попри назву підрозділу 1.3 «... Місце законності серед інших елементів принципу верховенства права у кримінальному праві», в дисертації так і не наведено вичерпного переліку таких елементів саме у кримінальному праві та обґрунтування цього переліку. Хоча, ймовірно, такий перелік може бути цілком інакшим, ніж визначений Венеційською комісією перелік елементів верховенства права взагалі, згаданий на с. 72 дисертації. Наприклад, до нього напевно не входить доступ до правосуддя, водночас може входити принцип справедливості (домірності), як зазначає Конституційний суд України у своєму рішенні від 30 червня 2022 року № 1-р/2022 щодо конституційності спеціальної конфіскації.

Також не підтверджено і не спростовано оприлюднене 15 січня 2021 року положення Великої української енциклопедії, написане видатним українським дослідником В.М. Тертишником з посиланням на праці не менш видатних дослідників С.П. Головатого, М.І. Козюбри, С.П. Погребняка та ін., згідно з яким верховенство права – це не принцип, а система правового і суспільного устрою: https://vue.gov.ua/%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0

До речі, автор дисертації на с. 3 верховенство права відносить не до принципів, а до цінностей – поряд з такими іншими цінностями, як особиста автономія, поділ влади і демократія. На с. 63 згадує про існування дискусії на тему: є верховенство права ідеєю чи все ж таки принципом. Далі зазначає, що Конституційний суд України буде свою практику на дуалістичному розумінні верховенства права, розглядаючи його і як нормативний ідеал, і як універсальний та інтегральний принцип права, який має такі основоположні його складові: принцип

законності, принцип поділу державної влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду. Але тут же без зв'язку з усім цим стверджує, що «обраний у дисертації підхід розуміння верховенства права як принципу є виправданим».

3. В дисертації на с. 31 зазначається, що вперше комплексно розкрито зміст законності як елемента принципу верховенства права у кримінальному праві України, а саме його вимоги, що реалізуються на рівні правотворення (щодо визначеності та доступності кримінального закону) і на рівні правозастосування (щодо заборони аналогії і заборони зворотної дії певних положень кримінального закону).

Тут не пояснено, чи можуть існувати та чи існують інші складові законності, а також немає відповіді на питання, чим саме такий підхід відрізняється від позиції Конституційного суду Німеччини, відповідно до якої аналог принципу законності – принцип «немає покарання без закону» (*nulla poena sine lege*), складається з чотирьох окремих вимог:

nulla poena sine lege certa (немає покарання без визначеного закону);

nulla poena sine lege scripta (не існує покарання без писаного закону. Йдеться про письмовий і доступний кожному закон);

nulla poena sine lege stricta (немає покарання без строгого закону, тобто положення закону щодо покарання за ті чи інші діяння за аналогією не застосовуються);

nulla poena sine praevia lege poenali (немає покарання без попередньо установленого закону. Це забороняє існування законів із зворотною дією та їх ретро застосування).

Про це пишуть, зокрема, Шарам Дана та Андре Кліп (у згаданих мною нижче працях), і це, власне, є повторенням іншими словами того, що винесено на захист на с. 31 дисертації.

Якщо спиратися на Доповідь «Верховенство права» Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) (Венеція, 11–12.03.2016), то у ній щодо законності дійсно вказано (п. 41), що вона є елементом поняття «верховенство права». Законність при цьому (пункти 41 і 42) означає:

– прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права;

– що приписів права слід неухильно дотримуватись;

– що посадові особи мають повноваження на свої дії та діють в межах наданих їм повноважень;

– що жодна особа не може зазнати покарання, якщо вона не порушила раніше ухвалених приписів права, що вже набули чинності;

– що за порушення закону має наставати відповідальність.

В дисертації не спростовано і не підтверджено такий зміст законності. Тобто проігноровано одну з найбільш відомих доктринальних позицій щодо змісту

законності як складової верховенства права. Недостатньо уваги приділено і порівнянню змісту принципу законності у кримінальному праві та в інших галузях права.

Законність згідно з позицією Венеціанської комісії не включає юридичну визначеність – остання є самостійним елементом верховенства права. Хоча в дисертації не заперечується принцип юридичної визначеності, але немає і пояснення його співвідношення з принципом законності. Лише стверджується (с. 84), що визначеність кримінального закону є складовою законності у кримінальному праві.

4. В дисертації не проаналізовано багато робіт українських і європейських вчених, присвячених принципу законності у кримінальному праві або принципам кримінального права взагалі. Усі ці роботи є у відкритому доступі в мережі Інтернет. За умови їх вивчення достовірність висновків дисертації можна було би підвищити або, можливо, прийти й до інших висновків. Йдеться про такі роботи:

- 1) Берзін П. С., Волинець Р. А., Берзіна А. Б. Принцип законності в кримінальному праві України та ФРН: окремі нормативні та правозастосовчі аспекти. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право. 2022. Т. 2. Вип. 72.
- 2) Бондар О.В. Поняття і значення застосування аналогії в кримінальному судочинстві. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2009. Вип. 21.
- 3) Братасюк М., Росоляк О. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. Актуальні проблеми правознавства, 2018.
- 4) Головатий С. Верховенство права : у 3 кн. Київ : Фенікс, 2006.
- 5) Грек Б., Грек Г. Співвідношення принципів законності, доцільності та справедливості в теорії кримінального права. Юридична Україна, 11/2013.
- 6) Данченко К.М. Дотримання принципу законності у разі звільнення від покарання за хворобою. Право і суспільство, № 2, частина 2 / 2019.
- 7) Данченко К.М., Лук'янович Я.О. Порівняльний аналіз застосування аналогії права у кримінальному законодавстві. Право і суспільство, № 6, частина 2 / 2019.
- 8) Донченко К.П. Законність, доцільність та справедливість: співвідношення понять у кримінальному праві України. The XVI International Science Conference «Actual problems of science and practice», May 31 – June 02, Stockholm, Sweden. 2021 p.
- 9) Єрмоленко Д.О., Шмаленя С.В. Поняття злочину і правова аналогія. Держава та регіони. Серія: Право. 2009. № 2.
- 10) Загальна теорія права / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2015.
- 11) Зеленський С. М. Утвердження принципів верховенства права і законності у кримінальному судочинстві України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. №2(6).
- 12) Книженко О. Принцип законності в контексті реформування кримінального законодавства України. Науковий часопис Національної академії прокуратури України, 1'2014.

- 13) Козаченко В. Сутність та значення принципу законності у кримінальному процесі України. Європейські перспективи, № 3, 2014.
- 14) Козаченко В.І. Засада законності в кримінальному провадженні України та ФРН, її структурні складові. Правова держава, 31'2018.
- 15) Коломієць Ю.Ю. Ідеологічна обумовленість в кримінальному праві України принципів законності та верховенства права. Національний університет «Одеська юридична академія», 2018.
- 16) Колотова О.В. Допустимість застосування аналогії у галузях права. Держава і право. Випуск 44. 2009.
- 17) Лихова С.Я. Верховенство права Європейського союзу як одна із причин реформування кримінального законодавства України. Новітні кримінально-правові дослідження, 2016.
- 18) Мелех Л.В. Принципи і вимоги законності у правозастосовній діяльності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008, №2.
- 19) Міщенко С. Окремі аспекти реалізації принципу «законність» у кримінальному провадженні. Слово національної школи суддів України, № 4 (5), 2013.
- 20) Музика А. А. Rule of law checklist: світоглядна практична ідея верховенства права. Кримінальне право в умовах глобалізації : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2018.
- 21) Мусиченко О.М. Нормативне визначення принципів кримінального закону: порівняльно-правовий аспект. Національний університет «Одеська юридична академія», 2021.
- 22) Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Харків : Право, 2008.
- 23) Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : у 2 кн. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2008. Кн. 1.
- 24) Ролік Н. Принцип законності у кримінальному праві України. Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару. Івано-Франківськ, 2013.
- 25) Рябчинська О.П. Значення принципу законності для функціонування системи покарань. Держава та регіони. Серія: Право, 2014 р., № 4 (46).
- 26) Савенко Д.Л. Принципы верховенства права и законности: понятие и соотношение. Актуальні проблеми держави і права, 2011 .
- 27) Саєнко В.І. Щодо поняття принципу законності у кримінальному праві України. Одеса, Репозитарій НУ «ОЮА», 2016.
- 28) Степаненко О.В. Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2017.
- 29) Тимошук Ю.С. Визначення поняття принципів кримінального права. Часопис Київського університету права, 2014/3.
- 30) Тимофєєва Л.Ю. Принцип правової визначеності та євроінтеграційний вектор

- сучасного кримінального права України. Правове життя сучасної України : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2019.
- 31)Хавронюк М.І. Принципи кримінального права (досвід держав Європи) // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2005. № 2.
- 32)Хавронюк М.І. Принципи нового Кримінального кодексу України: якими вони можуть бути. Новий Кримінальний кодекс, 2020.
- 33)Хавронюк М.І. Щодо [не] відповідності Кримінального кодексу України принципу юридичної визначеності. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки, 2021. Том 8.
- 34)Чан Б.Л. Ключові принципи кримінального права Китайської Народної Республіки. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2016, №2.
- 35)Шевченко Д.А. Щодо категорії принцип у кримінальному праві. Форум права, 2011, №2.
- 36)Ющик О.І. Принцип законності і його реалізація при призначенні покарання. Вісник Юридичного факультету Національного університету імені Юрія Федьковича, 2014.
- 37)Dana, Shahram. Beyond Retroactivity to Realizing Justice: A Theory on the Principle of Legality in International Criminal Law Sentencing (February 20, 2009). Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 99, No. 4, 2009: <https://ssrn.com/abstract=1347126>
- 38)Klip, André (2011). Substantive Criminal Law of the European Union. https://books.google.com.ua/books?id=KrkY5eZ36zAC&pg=PA69&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Також недостатньо уваги приділено аналізу проекту нового Кримінального кодексу України. Цей проект з 2019 року перебуває на опрацюванні робочої групи, створеною указом Президента України, з широким залученням науковців та практиків та вже давно у цілому готовий. Його положення десятки разів обговорювались на науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах і вебінарах, інших зустрічах. У проекті нового КК України вперше в історії кримінального законодавства України визначено принципи Кримінального кодексу, зокрема і принцип законності, складовою якого є недопущення застосування аналогії закону. Усе це, а також висновки проведених в Україні і за кордоном експертиз проекту нового КК України дає підстави обережно заперечити тезу на с. 228 дисертації, що «у вітчизняній кримінально-правовій науці відсутня згода щодо нормативного вираження, найменування та змісту принципу законності в кримінальному праві». Що ж інше може бути такою згодою, як не виражене науковою спільнотою схвалення та відсутність заперечень?

Хоча про проект нового КК України в роботі іноді згадується (с. 62, 97 і 228), при цьому у Додатку А автор дисертації пропонує власне бачення законодавчого положення щодо аналогії (с. 267), в роботі він жодним чином не аналізує і не критикує відповідні положення проекту нового КК України, зокрема і щодо формулювання принципу законності.

5. Як вказано у дисертації, емпіричну базу дослідження становлять матеріали національної судової практики (понад 120 рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, рішення КС України), матеріали практики міжнародних юрисдикційних установ (понад 30 рішень Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу).

Проте, посилань на жодне рішення Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу в дисертації немає, а щодо рішень українських судів, то їх в списку використаних джерел не 120, а лише 42.

По тексті дисертації згадується про проведений аналіз судових рішень, окремих методологій і висновків (с. 78 – «Аналіз рішень Стразбурзького суду дозволяє також стверджувати...», с. 95 – «Аналіз положень, які визначають правові засади діяльності ГНЕЮ, ГЮУ Апарату ВР України... дозволяють стверджувати...», с. 96 – «Аналізом врахування висновків ГНЕУ та зауважень ГЮУ... встановлено», с. 110 – «Аналізуючи діяльність профільного комітету з питань внесення змін до КК України... вдалось встановити...», с. 152 – «Аналізом Єдиного державного реєстру судових рішень не встановлено випадків засудження осіб до позбавлення волі за порушення карантинних обмежень...», с. 165 – «Аналіз судової практики дозволяє стверджувати...», с. 200 – «аналізом національної судової практики не встановлено випадків...»). Але неясно, хто саме здійснював ці види аналізу – сам автор дисертації чи хтось інший.

Відтак, на основі такого аналізу варто було підготувати додаток (таблиці, аналітичні звіти абощо). Без цього відповідні висновки не виглядають доведеними.

6. На сторінках 232-234 дисертації у загальній формі містяться міркування щодо необхідності належного: внесення змін до КК України із тим, щоб чітко продемонструвати намір декриміналізувати певні діяння (або відсутність такого наміру), а також визначення характеру співвідношення між положеннями нової та старої редакції статті (частини статті) КК України (або ж іншого законодавчого акту, у випадку бланкетної диспозиції) із тим, щоб не допустити неправильного застосування кримінального закону; оцінювання визначеності положень кримінального закону; оприлюднення нормативних актів.

Проте, не сформульовано конкретних пропозицій ані щодо змін до згаданих на с. 82, 95-96 Методичних рекомендацій з розроблення проєктів законів, положень, які визначають правові засади діяльності відповідних підрозділів Апарату Верховної Ради України та порядок проведення експертиз, ані до Регламенту Верховної Ради України, Закону «Про правотворчу діяльність», Кримінального кодексу України тощо.

7. Назви деяких підрозділів і пунктів в тексті роботи не відповідають назвам, зазначеним в її змісті на с. 25. Зокрема, йдеться про назви підрозділів 1.2 на с. 47 (в тексті – «Гене́за законності у кримінальному праві», а в змісті – Гене́за розуміння змісту законності у кримінальному праві»), 1.3 на с. 60 (в тексті додано слова «Місце законності серед інших елементів принципу верховенства права у кримінальному

праві», яких в змісті немає), 2.3 на с. 112 (в тексті – «Заборона застосування кримінального закону за аналогією...», а в змісті – «Заборона застосування аналогії...»).

Усі висловлені зауваження стосуються дискусійних питань, окремих не досить чітких формулювань чи помилок і не впливають на загальну позитивну оцінку мною дисертації. Їх П.В. Демчук, сподіваюсь, врахує у подальшій науковій діяльності.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Демчука Павла Володимировича на тему «Законність як елемент принципу верховенства права у кримінальному праві» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана здобувачем особисто, містить нові науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених ним досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки. Поставлене наукове завдання виконане на належному рівні, дисертація свідчить про те, що здобувач оволодів методологією наукової діяльності.

Дисертація Демчука Павла Володимировича на тему «Законність як елемент принципу верховенства права у кримінальному праві» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 року № 283 та від 19 травня 2023 року № 502), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 № 341 та від 19 травня 2023 року № 502), а її автор – Демчук Павло Володимирович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент – доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»**

М.І. Хавронюк